



Για το βιβλίο:

ΚΩΣΤΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ / ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΤΑΣΣΗΣ, ΠΑΣΟΚ: η άνοδος και η πτώση (:) ενός ηγεμονικού κόμματος, Σαββάλας, Αθήνα 2013, 229 σελ.

ΒΙΒΙΑΝ ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Η απόφαση του Ανδρέα Παπανδρέου να ιδρύσει το ΠΑΣΟΚ στις 3 Σεπτεμβρίου 1974 συνέβαλλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της μεταπολιτευτικής περιόδου και στη στερέωση της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας. Πολλοί μελετητές έχουν ασχοληθεί με την πορεία και την εξέλιξη του ΠΑΣΟΚ, από την περίοδο της ίδρυσής του, τη σχετικά πρόσφατη «εκσυγχρονιστική» του φάση υπό την ηγεσία του Κώστα Σημίτη και την ανάληψη της ηγεσίας του κόμματος από τον Γιώργο Παπανδρέου. Οι διπλές εκλογές του 2012, η απο-ευθυγράμμιση του ελληνικού κομματικού συστήματος, καθώς και ο εκλογικός «όλεθρος» του ΠΑΣΟΚ, καθιστούν τη μελέτη της κρίσης του ΠΑΣΟΚ από την οργανωτική του σκοπιά πιο επίκαιρη από ποτέ. Το να ασχοληθεί κανείς με τις οργανωτικές μεταβολές ενός κόμματος είναι, ούτως ή άλλως, ένα πρωτότυπο και συνάμα δύσκολο εγχείρημα καθώς η οργάνωση συνιστά τη «ραχοκοκαλιά», τον ζωτικής σημασίας πυρήνα για την εξέλιξη και βιωσιμότητα ενός πολιτικού κόμματος. Όταν μάλιστα έχει να μελετήσει κανείς την επιλεκτική όσο και ελεγχόμενη σχέση του κράτους με την κοινωνία και τα πολιτικά κόμματα, από τη σκοπιά της κομματικής οργάνωσης η μελέτη γίνεται ακόμα δυσκολότερη.

Η μελέτη των Κώστα Eleftheriou και Χρύσανθου Τάσση για την άνοδο και πτώση (:) του ΠΑΣΟΚ καλύπτει ένα κενό στην ελληνική βιβλιογραφία, σχετικά με τη μορφή και το περιεχόμενο των οργανωτικών αλλαγών που υπέστη το ΠΑΣΟΚ ως κεντρικός κυβερνητικός παίκτης στην ελληνική πολιτική σκηνή για περισσότερα από 19 χρόνια. Το βιβλίο αναδεικνύει τα στάδια της οργανωτικής εξέλιξης, τον τρόπο και τα πεδία συνάρθρωσης της κοινωνίας με το κόμμα, τα οποία κατέστησαν το ΠΑΣΟΚ κύριο παράγοντα του πολιτικού συστήματος και του κράτους. *Πώς, γιατί και προς ποια κατεύθυνση αλλάζει οργανωτικά το ΠΑΣΟΚ; Πώς κρατικοποιείται και απομακρύνεται από την κοινωνία; Πώς καταλήγει το ΠΑΣΟΚ να είναι «Κόμμα του κράτους»; Γιατί κατέρρευσε το ΠΑΣΟΚ;* Τα ερωτήματα αυτά είναι κεντρικά στην παρούσα μελέτη. Ο βασικός συλλογισμός των συγγραφέων επικεντρώνεται στο να προσδιορίσουν τις κρίσιμες οργανωτικές στρατηγικές και ιδεολογικοπολιτικές εμφάσεις, οι οποίες τελικά

Η Βιβιαν Σπυροπούλου είναι πολιτικός επιστήμων και υποψήφια διδάκτωρ στον τομέα της συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης.

αναδεικνύουν το ΠΑΣΟΚ σε καθοριστικό πολιτικό δρώντα για τη διαμόρφωση και ανάπτυξη της μεταπολιτευτικής διεύθετης. Κατά τους γράφοντες, η ιστορία του ΠΑΣΟΚ είναι «η ιστορία μιας κοινωνίας που πάσχιζε να διαχειριστεί τις “ωδίνες” μιας επίπονης προσαρμογής: “αλλαγή και λαϊκή συμμετοχή”, “εκσυγχρονισμός”, “ευρωπαϊκή προοπτική”, νομισματική ένωση και, τέλος, κρίση χρέους [...]».

Ο Κώστας Eleftheriou και ο Χρύσανθος Τάσσης δομούν με συστηματικό τρόπο τα κεφάλαια του βιβλίου. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στη συγκρότηση των κομματικών οργανώσεων στη Μεταπολίτευση. Την περίοδο αυτή τα κόμματα υλοποιούν τρεις εκσυγχρονιστικές λειτουργίες (ενσωμάτωση, πολιτική κινητοποίηση, νομιμοποίηση) για την εδραίωση της μεταπολιτευτικής δημοκρατίας. Οι γράφοντες περιγράφουν το πλαίσιο μιας ασύμμετρης ανάπτυξης που μορφοποιεί ένα πλαίσιο οργανωτικών χαρακτηριστικών και είναι πιθανό αυτή η ασύμμετρο ανάπτυξη να είναι η αιτία για τις όποιες αποκλίσεις της ελληνικής περίπτωσης από το αντίστοιχο δυτικοευρωπαϊκό υπόδειγμα. Οι γράφοντες παρατηρούν πως στην ουσία τα κόμματα της Μεταπολίτευσης φέρουν στοιχεία από όλους τους οργανωτικούς τύπους που περιγράφονται στη θεωρία των πολιτικών κομμάτων (κόμμα στελεχών, κόμμα μαζών, πολυσυλλεκτικό κόμμα, κόμμα του καρτέλ) και κατασκευάζουν ιδιότυπα κομματικά υβρίδια. Οι συγγραφείς περιγράφουν αναλυτικά τις εκσυγχρονιστικές λειτουργίες δημιουργώντας ένα στέρεο θεωρητικό πλαίσιο γύρω από το οποίο θα αναπτύξουν στα επόμενα κεφάλαια το επιχειρήμα τους.

Στο δεύτερο μέρος οι συγγραφείς αναλύουν την κρατικοποίηση του ΠΑΣΟΚ ως ηγεμονικού κόμματος την περίοδο 1974-2004. Υποστηρίζουν ότι το ΠΑΣΟΚ είναι ο κομματικός σχηματισμός που συμπυκνώνει στην οργανωτική του εξέλιξη όλες τις μεταβολές που περιέγραψαν στο πρώτο κεφάλαιο και σηματοδοτεί την πορεία των κομματικών οργανώσεων από την κοινωνία προς το κράτος. Βασίζουν την ανάλυσή τους σε δύο βασικές θέσεις: πρώτον, ότι το ΠΑΣΟΚ είναι το κατεξοχήν κόμμα του κράτους και δεύτερον ότι είναι το ηγεμονικό κόμμα του ελληνικού κομματικού συστήματος. Περιγράφουν την κίνηση του κόμματος από την κοινωνία στο κράτος και τους τρόπους διατήρησης της βιωσιμότητάς του, ακόμα και όταν μετέβαλε την ιδεολογικοπολιτική του φυσιογνωμία. Σύμφωνα με την ανάλυσή τους, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990 το ΠΑΣΟΚ αδυνατεί να παραγάγει ένα συνεκτικό πολιτικό αφήγημα για την κυβέρνηση του κράτους. Αντιθέτως, υπό την ηγεσία του Κώστα Σημίτη από το 1996 μέχρι το 2004 το ΠΑΣΟΚ φαίνεται πως ενσωματώνεται πλήρως από τις κρατικές αναγκαιότητες, οι οποίες πλέον καθορίζονται και από την αναπόφευκτη διαδικασία του εξευρωπαϊσμού. Στη συνέχεια αναλύονται οι όροι ανάδειξης του ηγεμονικού ρόλου του ΠΑΣΟΚ στον ελληνικό κομματικό ανταγωνισμό μέσα από δύο μόνιμα στοιχεία στον λόγο και την πολιτική απεύθυνση του κόμματος (λόγος περί κοινωνικής συμμαχίας και αντιδεξιό επιχειρήμα) που διασφάλιζαν τη συνέχεια της κοινωνικής επιρροής ακόμη και σε περιόδους ιδεολογικής και πολιτικής αλλαγής. Εύστοχα υποστηρίζουν ότι η πορεία του ΠΑΣΟΚ προς την κυβέρνηση είναι αντιφατική και ιδιόμορφη. Από μια μαζική οργάνωση μετεξελισσεται σε μια οργάνωση με χαλαρή πειθαρχία (οι «οπαδοί») εξελίσσονται σε «φίλοι» ενώ περιγράφουν τις περιόδους των σημαντικών κοινωνικοπολιτικών αλλαγών (1974-1981, 1981-1993, 1993-2004) με τον καταλυτικό ρόλο των ΜΜΕ και την «εκσυγχρονιστική» περίοδο του Κώστα Σημίτη.

Το τρίτο μέρος, και κατά τη γνώμη μας το πιο πρωτότυπο και εύστοχα δομημένο, επικεντρώνεται στην περίοδο ηγεσίας του Γιώργου Παπανδρέου (2004-2012) και στις οργανωτικές καινο-

τομίες που το Κόμμα αυτό εισάγει όταν βρίσκεται στην Αντιπολίτευση (2004-2009), οι οποίες προετοιμάζουν τη μετέπειτα κυβερνητική του πρακτική. Οι συγγραφείς δείχνουν ότι η κρίση του ΠΑΣΟΚ δεν είναι αποκλειστικό αποτέλεσμα της μνημονιακής περιόδου αλλά έχει την αφετηρία του πολύ πριν την είσοδο της χώρας στον διεθνή οικονομικό έλεγχο. Οι γράφοντες περιγράφουν την αλλαγή της κοινωνικοπολιτικής κατάστασης και την πολιτική συγκυρία λίγο πριν την αλλαγή της ηγεσίας στο ΠΑΣΟΚ (καλοκαίρι 2003-Ιανουάριος 2004).

Σύμφωνα με τους Ελευθερίου και Τάσση, η περίοδος 2004-2012 αποδεικνύεται καθοριστική για το μέλλον του ΠΑΣΟΚ ως κομματικού οργανισμού. Η εκλογική κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ στις εκλογές του 2012 είναι η απόληξη μιας μακράς –κατά τους συγγραφείς– πορείας απομάκρυνσης του Κινήματος από την κοινωνική του βάση και της πλήρους απορρόφησής του από το Κράτος. Η εν λόγω οκταετία ενσωματώνει μια σειρά από στοιχεία που ως ένα βαθμό «προετοιμάζουν» τους όρους και διευκολύνουν την κατάρρευση. Ο εύστοχος χαρακτηρισμός του ΠΑΣΟΚ ως «πειραματικού σωλήνα», στο διάστημα 2004-2009, συμπυκνώνει την προσπάθεια του νέου αρχηγού Γιώργου Παπανδρέου, να προωθήσει ένα οργανωτικό εγχείρημα επανασύνδεσης του κόμματος με την κοινωνία. Με αφορμή το Καταστατικό του 2005, οι συγγραφείς αναλύουν τους πυλώνες της οργανωτικής ανασυγκρότησης του ΠΑΣΟΚ, την ενίσχυση του ρόλου του ηγέτη και την οριστική περιθωριοποίηση της κομματικής οργάνωσης. Χωρίς την οργανωτική ανασυγκρότηση της περιόδου 2004-2009 δεν θα ήταν δυνατή η προσαρμογή του ΠΑΣΟΚ στις νέες κρατικές αναγκαιότητες. Πάντως, στα συμπεράσματά τους οι Ελευθερίου-Τάσση σημειώνουν προσφύως πως «το ΠΑΣΟΚ στην ιστορική του διαδρομή δεν αποτέλεσε μια μόνιμη πηγή παθογένειας ούτε μια εξαίση επινόηση ενός χαρισματικού ηγέτη. Ως πολιτικό κόμμα που εξέφρασε κοινωνικά συμφέροντα, γεννήθηκε σε αντιπαράθεσις, τις πολιτικοποίησε, διατύπωσε πολιτικά αιτήματα και προγράμματα, κυβέρνησε, διαβρώθηκε από την εξουσία, κατέρρευσε». Η κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ είναι αποτέλεσμα της επιλογής του Μνημονίου ερήμην της κοινωνικής βάσης και του οργανωμένου κόμματος. Προσεγγίζοντας ρεαλιστικά την κρίση στην οποία έχει εισέλθει το ΠΑΣΟΚ, οι γράφοντες προσφέρουν μια ισορροπημένη ανάλυση δείχνοντας την αδυναμία εύρεσης παράγοντα ισορροπίας μεταξύ του ΠΑΣΟΚ της κοινωνίας και του κράτους.

Σε περίοδο μάλιστα που η ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατική οικογένεια βρίσκεται σε ιστορική υποχώρηση αντιμετωπίζοντας βαθιά κρίση ταυτότητας, τα πάντα, προς το παρόν, μένουν ανοιχτά στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Η πολυετής παρουσία του στην κυβέρνηση καθιστά το ΠΑΣΟΚ όχι μόνο βασικό πολιτικό παίκτη στην Μεταπολιτευτική πολιτική σκηνή αλλά και κόμμα «χαμαιλέοντα», για να χρησιμοποιήσουμε μια φράση του Γεράσιμου Μοσχονά.

Ο Κώστας Ελευθερίου και ο Χρύσανθος Τάσσης συλλέγουν με μεθοδικότητα ένα ευρύ και αξιόπιστο υλικό, στο οποίο στηρίζουν τις βασικές θέσεις του βιβλίου τους. Στις βασικές θέσεις του βιβλίου ξεχωρίζει η τεκμηριωμένη ανάλυση της εξέλιξης της οργανωτικής δομής του ΠΑΣΟΚ –μία όψη πολύ χρήσιμη για την κατανόηση της κομματικής «αλλαγής». Θέλοντας να γράψουν μια καινούργια ερμηνεία της εξέλιξης του ΠΑΣΟΚ από οργανωτική σκοπιά επιχειρούν να αναλύσουν το ΠΑΣΟΚ ως ένα πολιτικό μόρφωμα που αποποιείται «παλαιά» χαρακτηριστικά του: μιλούν για το τέλος της συγκεντρωτικής οργανωτικής δομής, της γραφειοκρατίας, των πελατειακών σχέσεων, τη χαλαρότερη σχέση μελών-κόμματος, την αποκέντρωση, την απογραφειοκρατικο-

ποίηση, τις ευέλικτες ενδοκομματικές ιεραρχίες, την οριζόντια επικοινωνία μελών-ηγετικής ελίτ και το «αλληλομπόλιασμα» κόμματος-κοινωνικού κινήματος, ενταγμένο σε ένα πλαίσιο διαλόγου.¹

Η ανανέωση, έννοια που εντάσσεται στον γενετικό κώδικα του ΠΑΣΟΚ, εξασφαλίζει την κομματική επιβίωση. Η δύναμη του ΠΑΣΟΚ είναι η αλλαγή του. Το πρόβλημα όμως εντοπίζεται στην κατεύθυνση αυτής της αλλαγής. Έχουμε, δηλαδή, να κάνουμε με μια καίρια μετάβαση. Στις δύο πρώτες ενότητες του δοκιμίου, η γραφή είναι σύνθετη και τα νοήματα συμπτυκνωμένα, με αποτέλεσμα ο μη εξειδικευμένος αναγνώστης να δυσκολεύεται να κατανοήσει πλήρως την ανάλυση. Παρά ταύτα, στην τρίτη ενότητα η ανάλυση είναι πρωτότυπη, καθώς όχι μόνο τίθενται καίρια ερωτήματα αλλά οι συγγραφείς προβαίνουν σε σχόλια και κριτικές σκέψεις σχετικά με τα προβλήματα που προκύπτουν μετά την εκλογική κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ, τη σχέση του με την κοινωνία και το κράτος αλλά και το μέλλον του συνολικά.

Το βιβλίο των Ελευθερίου και Τάσση είναι εξαιρετικά χρήσιμο όχι μόνο για την επιστημονική κοινότητα αλλά και για κάθε ενδιαφερόμενο που επιθυμεί να γνωρίσει τις οργανωτικές αλλαγές που συνέβαλλαν στην εξέλιξη και την πτώση (;) ενός ηγεμονικού κόμματος. Η σύνθετη γραφή σε ορισμένα σημεία και η συχνότητα ορισμένων επαναλήψεων μπορεί να θεωρηθούν μικρές αδυναμίες του όλου εγχειρήματος. Ο αναγνώστης, όμως, θα βρει ένα συγκροτημένο πλαίσιο σχετικά με τους προβληματισμούς για την οργανωτική εξέλιξη του ΠΑΣΟΚ καθώς και μια ολοκληρωμένη διαπραγμάτευση του θέματος. Μέσα από την ανάλυση των συγγραφέων, βέβαια, προκύπτουν και πολλά ερωτήματα προς μελλοντική διερεύνηση. Εκεί εντοπίζεται, όμως, το επιτυχημένο αποτέλεσμα της μελέτης.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1 Το «παλαιό ΠΑΣΟΚ» αυτοπροσδιοριζόταν ως Κίνημα, δηλαδή ως μια μορφή οργάνωσης που βασιζόταν στις συλλογικές αποφάσεις. Γι' αυτό το Κίνημα κάλεσε όλους τους πολίτες, που ήταν σε μια καταρχήν συμφωνία με τη Διακήρυξη της 3ης του Σεπτεμβρίου, να «αυτο-οργανωθούν». Ο λαός, με λίγα λόγια, κλήθηκε να δημιουργήσει τη δική του πολιτική οργάνωση. Βλ. σχετικά Μιχάλης Σπουρδαλάκης, *ΠΑΣΟΚ: δομή, εσωκομματικές κρίσεις και συγκέντρωση εξουσίας*, Εξάντας, Αθήνα 1988, σ. 123. Στον οργανωτικό πυρήνα του «νέου ΠΑΣΟΚ», το «κλειστό/περιχαρακωμένο κόμμα» με κινηματική μορφή (παλαιό ΠΑΣΟΚ), αντικαθίσταται από το «ανοιχτό», καινοτόμο κόμμα, το οποίο βρίσκεται σε συνεχή διάλογο με τα κινήματα και την κοινωνία των πολιτών.